

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ТА УКРАЇНІ

Мельничук Ю.І., Калінін В.В.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті висвітлено шляхи впровадження інституту медіації в зарубіжних країнах, роль практики відновного правосуддя на міжнародному рівні. Розкрито необхідність та доцільність впровадження інституту медіації на законодавчому рівні в Україні.

Ключові слова: медіація, альтернативне вирішення спорів, світова практика, примирні процедури, відновне правосуддя.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як показує досвід іноземних країн, а саме, за основу взято становлення інституту медіації в США, медіація може бути ефективним механізмом врегулювання спорів. Високі судові збори та високі погодинні ставки юристів, тривалість судового процесу є характерними атрибутами традиційної системи врегулювання спорів у таких країнах, як Велика Британія, США, Німеччина тощо. За цих умов популярність альтернативних механізмів вирішення спорів невинно зростає. При цьому медіація є вигідною не лише приватним особам, але й урядам держав, оскільки популяризація медіації дає змогу зменшити навантаження на судову систему, зменшити витрати на її утримання тощо [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститутом становлення та розвитку медіації в зарубіжних країнах та в Україні були предметом дослідження таких науковців як Ю. Притики, В. Землянської, Р. Безпальчої, Ю. Зазуляк, Т. Кисельової, С. Калашнікова, С. Спиридонової, С. Меррі, Н. Александера, Л. Фуллера та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча на даний час Україна знаходиться лише на етапі формування вітчизняної моделі відновного правосуддя доцільно вважати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, які свідчать про його ефективність. До того ж, це відповідатиме загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, адже, питанню примирних процедур присвячена ціла низка рекомендацій і рішень Ради Європи, зокрема, Рекомендації № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах» [2] від 15 вересня 1999 року, яка є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя та Основного положення рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA) [2], які наголошують на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національній системі права.

Метою статті є наведення порівняльної характеристики інституту медіації на прикладі

інституту медіації в США, та доцільність впровадження інституту медіації в Україні на законодавчому рівні.

Виклад основних положень. Програми примирення потерпілих і правопорушників виникли наприкінці 70-х років у США та на початку 80-х – в Європі. Першою з європейських країн цю програму ініціювала Великобританія. На сьогодні програми примирення не лише успішно функціонують в Норвегії, Фінляндії, Австрії, Німеччині та Франції, але й закріплені на рівні національних законодавств. В інших країнах Європи було зроблено перші кроки у цьому напрямку – пілотні проекти у Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії та Італії. Протягом останніх років активізувався рух за впровадження програм примирення у Східній Європі.

Першою з європейських країн яка ініціювала програму відновного правосуддя була Великобританія. На сьогодні програми примирення не лише успішно функціонують в Норвегії, Фінляндії, Австрії, Німеччині та Франції, але й закріплені на рівні національних законодавств. В інших країнах Європи було зроблено перші кроки у напрямку медіації – запровадження пілотних проектів у Данії, Швеції, Нідерландах, Ірландії, Іспанії та Італії. Протягом останніх років активізувався рух за впровадження програм примирення у Східній Європі. В Польщі та Чехії, після завершення експериментального періоду, програми примирення (медіації) були не лише запроваджені, але й закріплені законодавчо за допомогою міжнародно-правових актів, серед яких – Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та ради від 21 травня 2008 року «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» [4].

Медіація – це вид альтернативного врегулювання спорів, метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає сторонам конфлікту налагодити процес комунікації і проаналізувати конфліктну ситуацію таким чином, щоб вони самі змогли обрати той варіант рішення, який би задовольняв інтереси і потреби усіх учасників конфлікту [1].

Принципи медіації:

– Добровільність (кожна з сторін добровільно приймає рішення щодо участі у переговорах і усвідомлює, що рішення може бути досягнуте тільки шляхом співробітництва; можливість добровільного припинення процесу на будь-якому етапі;

- Конфіденційність (усе, що відбувається на медіації не розголошується ні медіатором, ні сторонами. За винятком ситуацій, коли сторони планують завдати шкоди собі чи комусь);

- Щирість намірів щодо вирішення конфлікту;

- Неупередженість посередника;

- Нейтральність, безоціночність – під час процесу медіатор не займає позицію однієї з сторін, не оцінює їх, а в рівній мірі допомагає обом. Медіатор є нейтральним відносно конфлікту (не «втягується» у суперечку) і, в той же час, щиро прагне допомогти сторонам знайти найкраще для обох рішення;

- Розподіл відповідальності (сторони несуть відповідальність за прийняття рішення та його виконання, медіатор – за дотримання правил та принципів процедури);

- Правомочність сторін;

- Неформальність та гнучкість процедури медіації [1].

На нашу думку, найдоцільніше взяти за приклад становлення інституту медіації в США, в зв'язку з тим, що законодавчий рівень медіації забезпечується «Однаковим Актом про медіацію 2001 року», який в свою чергу, став взірцем законодавчого регулювання медіації і для інших зарубіжних країн.

Процедура медіації в США. Медіація в Сполучених Штатах зародилася в трудових спорах. У 1972 році виникла перша професійна організація медіаторів. З 70-х рр. в США при судах, в арбітражі і в сімейних спорах медіація початку широко застосовуватися серед населення.

Медіація в США – це добровільний процес, в якому медіатор допомагає конфліктним сторонам спробувати досягти добровільного врегулювання суперечок. У США переважна більшість позовів дозволяється в суді. У центрі уваги медіації – міжособистісні аспекти переговорів.

Існує так званий «суд з безліччю дверей»:

- Двері медіації;

- Двері «третейський суд»;

- Двері судового розгляду [6].

Американські судді з усіх цих «дверей» вибирають медіацію, оскільки вважають, що альтернативне вирішення спорів більш ефективно, ніж суд. В 80-х рр. в Америці відкрилися перші курси з медіації. У 90-х рр. широку популярність придбала «медіація-онлайн», особливо, в суперечках за домени. З тих пір також стали поширюватися приватні процедури альтернативних дозволів суперечок.

Медіації в США навчають у вигляді:

- Рольових ігор;

- Вивчення реальних справ;

- Відео та реальних демонстрацій;

- Демонстрації відеозаписів і їх обговорення;

- Читання лекцій і подальших дискусій.

Дуже цікавий приклад США, де вся система права спрямована на те, щоб більшість суперечок дозволялося добровільно до суду, а суддя може перервати суд і поради́ти сторонам попрацювати з медіатором. Без медіаторів в сфері економіки, політики, бізнесу в цій країні не проходить жоден серйозний переговорний процес, випускаються журнали, що висвітлюють проблеми медіації. Прикладом цих журналів є «Щоквартальний журнал з медіації» [6].

Існує Національний інститут дозволу диспутів, який займається розробкою нових методів медіації, діють приватні та державні служби медіації.

У своїй доповіді Верховний Суддя У. Бергер попереджав, що американське суспільство «досягло тієї точки, коли наша система правосуддя – як на рівні штатів, так і на федеральному рівні – може буквально розвалитися на частини ще до кінця цього століття, незважаючи на значне збільшення кількості суддів і адміністраторів та величезні фінансові вливання». Він виділив найсерйозніші проблеми судової системи – дуже високі судові витрати, тривалі терміни розгляду справ, надмірна легалізація та формалізація процедур, що вимагають великих витрат на юридичне обслуговування громадян, і запропонував звернутися до неформальних альтернатив [5].

Другим основним документом була доповідь професора Ф. Сандера, який представив ідею «будинку правосуддя з багатьма дверима». У такому суді спеціальний службовець попередньо переглядав би позови, що надійшли до суду, і пропонував би сторонам обрати з безлічі варіантів такий метод вирішення спорів, який найповніше задовольняв би їхні потреби в конкретному спорі.

Наступні 30 років ознаменувалися стрімким зростанням кількості медіацій, арбітражних процедур, мінісудів, процедур експертної оцінки та інших схем АВС практично у всіх галузях права в США, в тому числі й у сфері публічних правовідносин. У 2001 р. був розроблений і прийнятий Уніфікований закон США «Про медіацію». На початку XXI ст. у США вже існувала серйозна законодавча база для медіації, діяли сотні організацій, що надають послуги АВС, практикували тисячі професійних медіаторів. У всіх без винятку штатах були засновані програми судової медіації, які передбачали цілий набір моделей медіації – від добровільної до суворо обов'язкової.

Законодавче запровадження процедури медіації у законодавстві України. Наразі Україна знаходиться лише на етапі формування моделі медіації, однак вже з впевненістю можна констатувати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується, насамперед, на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, які свідчать про його ефективність. До того ж це відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, адже питанню примирних процедур присвячена ціла низка рекомендацій і рішень Ради Європи, зокрема Рекомендації № R(99)19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 року, що є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя та Основного положення Рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA), які наголошують на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національні системи права.

Варто також зазначити, що на сьогодні, незважаючи на відсутність спеціального законодавства,

в Україні вже є власний досвід застосування процедури медіації, який підтверджує високу ефективність застосування цього інституту при вирішенні конфліктів. Так, починаючи з 2003 року активно проводяться експерименти у судах (зокрема, у Києві, Харкові, Івано-Франківську та інших). Також на території України діє низка регіональних груп медіації, які об'єдналися в Асоціацію груп медіації України та Український центр порозуміння, який активно займається впровадженням програм примирення потерпілих і правопорушників та просвітницькою діяльністю у цій сфері.

Разом з тим судді-медіатори наголошують, що одним із інструментів популяризації медіації в суспільстві може стати прийняття відповідного Закону, основною ідеєю якого буде розробка рамкових положень щодо мети, завдань і принципів медіації. Із введенням медіаторів на законодавчому рівні отримає законодавче закріплення і судової медіації, або «модель правосуддя», що має на меті покращити функціонування правової системи та запропонувати альтернативний спосіб вирішення спору, дозволить уникнути таких чинників, як тривалість судового процесу, перевантаженість судів.

Перший проект Закону «Про медіацію» було зареєстровано у парламенті ще на початку 2015 року групою депутатів на чолі з Альоною Шкрум – головою підкомітету з питань державної служби та служби в органах місцевого самоврядування Комітету Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування. Проект було розглянуто відповідними комітетами Верховної Ради, однак у сесійній залі він жодного разу не обговорювався, оскільки Комітет з питань правової політики та правосуддя в цілому підтримав необхідність чіткого законодавчого регулювання процедури медіації в Україні, однак до запропонованого законопроекту члени комітету висловили низку зауважень.

Аналізуючи сферу застосування медіації, комітет зазначив, що вона має бути визначена більш детально. Зокрема, з метою запобігання зловживанням при проведенні медіації та, як наслідок, дискредитації цього інституту, було б доцільно певним чином обмежити сферу її застосування. Так, наприклад, врегулювання

спору шляхом медіації в кримінальних справах щодо всіх категорій злочинів не узгоджується із загальними завданнями відповідного законодавства, зокрема із завданням запобігання злочинам шляхом покарання за їх вчинення, і може призвести до звільнення осіб від кримінальної відповідальності в обхід установленого Кримінальним кодексом України порядку.

Поданий законопроект висуває відповідні вимоги до кваліфікації медіатора та професійності здійснення ним медіаційної діяльності. Водночас недоліком проекту є відсутність чіткої правової регламентації порядку доступу до професії медіатора та припинення статусу медіатора. Крім того, не вирішується належним чином питання правового статусу медіатора як суб'єкта підприємницької діяльності або незалежної професійної діяльності (за аналогією зі статусом адвоката, арбітражного керуючого, нотаріуса).

Положення проекту, які передбачають внесення змін до процесуального законодавства, також потребують удосконалення та доповнення, оскільки належне функціонування інституту медіації в національній правовій системі передусім залежить від процесуальних механізмів його реалізації. Зокрема, запровадження інституту медіації при розгляді спорів цивільної та господарської юрисдикції неможливе без реформування інституту мирової угоди.

На окреме правове регулювання заслуговує застосування інституту медіації в податкових спорах.

На підставі викладеного вище комітет вирішив рекомендувати Верховній Раді України повернути зазначений законопроект суб'єкту права законодавчої ініціативи на доопрацювання.

Висновок. В результаті нашого дослідження ми провели дослідження інституту медіації на прикладі США, а також можливість впровадження такого інституту у вітчизняне законодавство. Були також виявлені причини доцільності впровадження інституту медіації на законодавчому рівні в Україні. До них можна віднести:

1. Можлива повна або часткова реабілітація порушника у суспільстві.
2. Сторони домовляються і це дає змогу їм змогу дійти до спільного консенсусу.
3. Конфлікти і спори можна буде вирішувати без залучення до цього суду.

Список літератури:

1. Основні поняття про медіацію. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
2. Імплементація медіації в правову систему: міжнародний досвід та преспективи інституціоналізації України. URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/viewFile/2631/2337>
3. Медіація: Досвід іноземних країн та України. URL: http://www.essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/34150/1/Petrenko_international%20practice.pdf.
4. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/11347>.
5. Медіація як спосіб врегулювання конфліктів. URL: http://pidruchniki.com/12090810/psihologiya/mediatsiya_sposib_vregulyuvannya_konfliktiv.
6. Процедура медіації в США. Порівняльно-правовий аналіз федеральних нормативно правових актів США. URL: <http://xn--hlaoo0b.xn--plai/1-2013/8.pdf>.
7. Правове регулювання послуг медіації у зарубіжних країнах. URL: http://ukrmediation.com.ua/files//Pravo_Ukrainy_11-12_2011_page_225-245.pdf.
8. Медіація – альтернативне вирішення спорів. URL: http://vru.gov.ua/Docs/visnik05_12.pdf.
9. Інститут медіації: Проблеми запровадження в законодавство України. URL: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1037%3A190515-23&catid=125%3A5-0515&Itemid=147&lang=ru

Мельничук Ю.И., Калинин В.В.

Национальный университет водного хозяйства и природопользования

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ВНЕДРЕНИЯ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ И УКРАИНЫ

Аннотация

В статье освещены пути внедрения института медиации в зарубежных странах, роль практики восстановительного правосудия на международном уровне. Раскрыта необходимость и целесообразность внедрения института медиации на законодательном уровне в Украине.

Ключевые слова: медиация, альтернативное разрешение споров, мировая практика, примирительные процедуры, восстановительное правосудие.

Melnyshchuk Y.I., Kalinin V.V.

National University of Water and Environmental Engineering

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF INSTITUTE OF MEDICATION IN THE FOREIGN COUNTRIES AND UKRAINE

Summary

In the article the ways of implementing the institute of mediation in foreign countries, the role of restorative justice practices internationally. Reveals the necessity and feasibility of implementing mediation institute at the legislative level in Ukraine.

Keywords: mediation, alternative dispute resolution, international practice, conciliation procedures, restorative justice.